

Матвієнків О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВНУТРІШНЯ ФОРМА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ ЯК ПЕРЕДБАЧЕННЯ ЇЇ АКТУАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Анотація. У статті досліджено мотивацію реального значення фразеологічної одиниці внутрішньою формою, типові способи взаємодії внутрішнього й актуального значення. Виявлено, що способи взаємодії образу й актуального значення фразеологічної одиниці значною мірою пов'язані з характером тропів (метафори, метонімії, синекдохи тощо). Окреслено способи трансформування образу в реальне значення фразеологічної одиниці.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, внутрішня форма, актуальне значення, художній дискурс, взаємодія.

Постановка проблеми. Призначення слова в мові полягає у тому, щоб назвати предмет, дію, стан, ознаку предмета, ознаку дії, стану. Однак деякі слова поєднують функцію назви предмета з його оцінкою. У складній сукупності мовних знаків, що входять у мову як психофізичне явище, основне призначення фразеологізмів – називаючи предмет висловлення, передавати і його емоційну оцінку мовцем. Емоційний бік фразеологічної одиниці (далі – ФО) як знака – явище похідне: воно залежить від його образного змісту. Більшість ФО за походженням – це застигли народні метафори, порівняння, метонімії, частини прислів'їв і приказок. Образні уявлення, виражені цими засобами, відображають будь-які факти життя та побуту, характеризують людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ФО була неодноразово предметом спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Н.Н. Амосова [1]; Я.А. Баран [2]; М.В. Гамзюк [3]; Ю.В. Джолос [4]; Б.Г. Лабінська [5]; А.В. Кунин [6]; І.В.Тимченко [7]; І.І. Чернишова [8]; М.М. Шанский [9]; Л.П. Сміт [10]; Ч.Ф. Хоккет [11]; А. Маккай [12] та ін. За наявності фахових публікацій фразеологічні дослідження почасти залишаються на рівні спостереження або класифікації матеріалу, не досягаючи глибших або абстрактніших рівнів опрацювання фразеологічної сфери, які використовуються в інших мовознавчих дисциплінах.

Мета статті – дослідити зв'язок між внутрішньою формою й актуальними значеннями ФО. Розглянути види кореляцій образу внутрішньої форми і реального значення ФО.

Виклад основного матеріалу. ФО заповнюють лакуни в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити найменування пізнаних людиною (нових) сторін дійсності, і зазвичай є єдиними позначеннями предметів, процесів, станів, ситуацій. Утворення фразеологізмів послаблює протиріччя між потребами мислення й обмеженими лексичними ресурсами мови. У тих же випадках, коли ФО має лексичний синонім, їх розрізняють у стилістичному плані.

У ФО знаходить відображення історія народу, своєрідність його культури та побуту. Вони мають яскравий національний

характер, адже є однією з мовних універсалій. Як слова володіють різновидом лексичних значень, ФО мають фразеологічне значення, яке уможливило встановлення його основних різновидів. Принагідно зазначимо відмінність ідіоми від фразеологізму: ідіоми – стійкі структурно-семантичні об'єднання, значення яких не розкладається на значення слів-компонентів, їхніх складових частин і які діють у реченні як еквівалент окремого слова, а фразеологізми здатні до різних синтаксичних трансформацій, що виступають як «потенційні» еквіваленти слова [13, с. 218].

У розумінні внутрішньої форми фразеологізмів склалася вже ціла історія. У період панування структуралізму у мовознавстві внутрішню форму ФО виводили з відносин прямих значень слів-компонентів вихідного (вільного) словосполучення, яке було мотивуючим для сучасного реального значення фразеологізму [14, с. 80–86]. Таке розуміння внутрішньої форми фразеологізму і мотивації породило неправдиві висновки про те, що, по-перше, значення ФО формується за допомогою переосмислення компонентів вихідного поєднання, і, по-друге, реальне значення ФО мотивується переосмисленими значеннями компонентів.

Зовсім інакше трактують внутрішню форму сучасні мовознавці. Наприклад, В.М. Телія переконливо викладає сучасне розуміння внутрішньої форми ФО: «Формування ідіоматичного значення як вивідного знання пояснює і природу ідіоматичності: слова-компоненти переосмисленого поєднання «відриваються» від своєї області референції і переключаються на нову референтну віднесеність не за рахунок значення поєднання слів, а відштовхуючись від цього значення, яке, включаючись шляхом вивідного знання в новий фрейм, не має зі своїм джерелом нічого спільного, крім мотивації» [15, с. 32–47].

Найбільш цікавим і важливим є питання мотивації реального значення ФО внутрішньою формою, типових способів взаємодії внутрішнього й актуального значення. Досі у фразеології відсутні які-небудь інструменти, які дозволяли б передбачати і пояснювати хоча б на відносно постійній основі зв'язок між внутрішньою формою й актуальними значеннями ідіом [16, с. 85–86]. Однак можна мати певний набір правил, застосовуваних до кожної ФО або до їх невеликої кількості.

Наприклад, ФО *to put (one, something) out of one's mind* має значення «викинути з думки, голови; перестати думати про (когось, щось)» [17, с. 796]. Передбачення внутрішньою формою реального значення ФО можна представити у вигляді правила «викинути з думки, голови» (він символізує у контексті щось важке, гнітюче, прикре) [в образі] – зміна ситуації на краще, зникнення стану тривоги, пригніченості [в реальному значенні]. За такою ж формою влаштована взаємодія між внутріш-

ньою формою й актуальним значенням ФО «перестати думати про (когось, щось)».

I was sulky during these visits. I could see how ill she was, and resented her for it. I felt she was in some way betraying me – that she was shirking her duties, that she abdicated. It didn't occur to me she might die. I'd been afraid of this possibility earlier, but now I was so terrified that I'd put it out of my mind [18, с. 115]. За такою ж формою влаштована взаємодія між внутрішньою формою й актуальним значенням ФО, вжитих у художніх текстах.

Виявлення способів взаємодії образу й актуального значення ФО багато в чому пов'язане з характером тропів (метафори, метонімії, синекдохи і т. д.) Тропи відбивають перехід від образу до актуального значення. Більшість ФО побудовано на основі метафори. **Метафора** ж у контексті життя і культури за своєю суттю – це зазвичай уподібнення, зіставлення, яке порівнює не цілісні об'єкти, а деякі їхні ознаки, встановлюючи подібність на основі збігу за цими ознаками [19, с. 71–88]. Така ж картина спостерігається й у ФО. Образ трансформується в реальне значення ФО за рахунок не всіх своїх ознак, а зазвичай якоїсь однієї. Для прикладу: ФО *to wipe one's feet on one* «мати когось у своєму розпорядженні; скрушити, знищити когось, принизити когось» [17, с. 1013]:

The nobles loyal to the King will be speared where they stand; their daughters will be married off to the victors to legitimize the seizure of their families' wealth, and their pampered and no doubt adulterous wives will be tossed to the mod. Once the mighty have fallen, it's a distinct pleasure to be able to wipe your feet on them [18, с. 147–148].

Однак, якщо уважно розглянути образ цієї ФО у художньому контексті, можна внести деякі корективи в це визначення. Зазвичай *wipe away, wipe off, wipe out* має значення «витирати, обтирати», *to wipe dry [clean]* – «витерти що-небудь досуха [начисто]». Утім треба саме так докладно описати витирання / обтирання, щоб представити образ внутрішньої форми цієї ФО і уявити як образ ФО «переводить» ситуацію, яка змальовується в образі *wipe – clean or dry (something) by rubbing with a cloth, a piece of paper, or one's hand*, у форму реального значення ФО «скрушити, знищити когось, принизити когось» [17, с. 1013].

Метонімічними моделями можна визнати і такі, в яких перераховуються тільки деякі (найчастіше два) елементи якої-небудь сукупності, які, однак, представляють всю сукупність. Різновидом метонімії є синекдоха – «троп, заснований на перенесенні назви за принципом суміжності з меншого на більше (частини на ціле, виду на рід, елемента на безліч) і навпаки» [20, с. 37; 16, с. 300]. У внутрішній формі ФО синекдоха закріплюється досить часто, в образі ФО присутня частина, а в реальному значенні ціле: сунути носа – *take an intrusive interest in*, де – будь-хто ніколи не прийде, перестане відвідувати будь-кого, бувати де-небудь. Говориться зазвичай як настирливе, нав'язливе втручання; пхати / сунути (свій) ніс куди (*to poke one's nose into another's affairs*), в що – втручатися в що-небудь, зазвичай не в свою справу.

ФО *to poke one's nose into another's affairs* (сунути носа в чужі справи; рознюхувати) [17, с. 769]:

Those who leave such evidence can scarcely complain if strangers come along afterwards and poke their noses into every single thing that would once have been none of their business [18, с. 603].

Ми подали не всі види кореляції образу внутрішньої форми і реального значення ФО. Головне для нас – привернути

увагу до цієї проблеми, адже без неї не може відбутися повний опис семантики фразеологізмів англійської мови у художньому дискурсі, відбитому у фактурі текстів доби постмодерну.

Висновки. Розглядаючи образи ФО у художніх контекстах, можемо констатувати виявлення способів взаємодії образу й актуального значення ФО, які пов'язані з характером тропів (метафори, метонімії, синекдохи і т. д.) Тропи відбивають перехід від образу до актуального значення.

Предметом подальшого дослідження з обраної в роботі проблематики може бути аналіз інших видів кореляції образу внутрішньої форми і реального значення ФО.

Література:

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. М.: Высшая школа, 1989. 263 с.
2. Баран Я.А. Фразеология у системі мови: дис. ... док. філол. наук: 10.02.15. Івано-Франківськ, 1998. 391 с.
3. Гамзюк М.В. Культурологічний аспект емотивності фразеологічних одиниць німецької мови. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Вип. 2. К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. С. 105–113.
4. Джолос Ю.В. Етимологія дієслівних фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові. Актуальні проблеми сучасної фразеології: семантика, прагматика, лінгвокультура, комунікація. Горлівка, 2004. С. 10–16.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учебник. М.: Высш. шк., Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996. 336 с.
6. Лабінська Б.Г. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2004. 20 с.
7. Тимченко І.В. Особливості синонімії і варіантності у фразеологічних одиницях з компонентом вуха в українській мові. Лінгвістичні дослідження ХДПУ. 2004. Вип. 13. С. 64–68.
8. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. М.: Высшая школа, 1970. 199 с.
9. Шанский Н.М. О фразеологизме как языковой единице и предмете фразеологии. Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц: Межвуз. симп. Тула: Тульск. гос. пед. ин-т. 1968. С. 7–14.
10. Смит Л.П. Фразеология английского языка. М.: Дрофа, 1998. 206 с.
11. Hockett C.F. A Course in Modern Linguistics. New York: Macmillan, 1958. 621 p.
12. Makkai A. Idiomaticity as a Language Universal. Universals of Human Language / ed. by J.H. Greenberg. Stanford, 1978. Vol. 3. P. 401–448.
13. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Избранные труды. Лексикология и лексикография. М.: Наука, 1977. 254 с.
14. Мелерович А.М. Образная основа и внутренняя форма фразеологических единиц. Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака: сб. науч. тр. Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1983. С. 80–86.
15. Телия В.Н. Семантика идиом в функционально-параметрическом отображении. Фразеология в Машинном фонде русского языка. М.: Наука, 1990. С. 32–47.
16. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
17. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. К.: Знання, 2005. 1056 с.
18. Atwood M. The Blind Assassin. London: Virago Press, 2001. 641 p.
19. Арутюнова Н.Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры. Res Philologica. Филологические исследования: сб. науч. тр. М. – Л.: Наука, 1990. С. 71–88.
20. Stefanowitsch A, Gries S.T. Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy. Trends in Linguistics Series: Studies and monographs (B. 171). Walter de Gruyter, 2006. 319 p.

Матвиенкив О. С. Внутренняя форма фразеологической единицы как предвидение ее актуального значения (на материале англоязычного художественного дискурса)

Аннотация. В статье исследовано мотивацию реального значения фразеологической единицы внутренней формой, типичные способы взаимодействия внутреннего значения и актуального значения. Выявлено, что способы взаимодействия образа и актуального значения фразеологической единицы в значительной степени связаны с характером тропов (метафоры, метонимии, синекдохи и т. д.). Определены способы трансформации образа в реальное значение фразеологической единицы.

Ключевые слова: фразеологическая единица, внутренняя форма, актуальное значение, художественный дискурс, взаимодействие.

Matviienkiv O. The internal form of a phraseological unit as a prediction of its actual meaning (based on English fictional discourse)

Summary. The article investigates motivation of the real meaning of a phraseological unit by its internal form, the typical methods of interaction between the internal meaning and the actual meaning. Methods of interaction of the image and the actual meaning of the phraseological unit that are largely due to the nature of the trails (metaphor, metonymy, synecdoche, etc.), are revealed. The ways of transforming the image into the real meaning of the phraseological unit are outlined.

Key words: phraseological unit, internal form, actual meaning, fictional discourse, interaction.